TA'LIM JARAYONIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Mamatqulova Sojida G'opporjonovna
Dang'ara tumani, Davr qishlog'i
36-umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning pedagogik mexanizmlari, ularning o‘quvchilarning bilish faolligi, mustaqil fikrlashi va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Interfaol ta’limning an’anaviy o‘qitishdan farqli jihatlari, pedagog va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi hamkorlikka asoslangan mexanizmlari hamda zamonaviy ta’lim talablariga mos metodlardan foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, “aqliy hujum”, “klaster”, “Case-study”, munozara, rolli o‘yin, loyiha va muammoli ta’lim kabi metodlarning pedagogik imkoniyatlari ochib berilgan. Interfaol metodlardan samarali foydalanish uchun ta’lim maqsadini aniq belgilash, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, metodni mazmunga mos tanlash, refleksiv baholashni tashkil etish va raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash zarurligi asoslangan. Maqolada interfaol metodlardan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: interfaol ta’lim, interfaol metod, pedagogik mexanizm, hamkorlik, ta’lim texnologiyasi, o‘quv faolligi, mustaqil fikrlash, kompetensiya, innovatsion pedagogika, refleksiya.

Abstract. This article analyzes the pedagogical mechanisms of using interactive methods in the educational process and their significance in developing students' cognitive activity, independent thinking, and communicative competencies. It highlights the distinctions between interactive and traditional teaching, the mechanisms based on collaboration between educators and learners, and issues regarding the use of methods that meet modern educational requirements. Furthermore, the pedagogical potential of methods such as "brainstorming," "clustering," "case studies," discussions, role-playing, project-based learning, and problem-based learning is explored. The article substantiates the necessity of clearly defining educational goals, considering students' individual characteristics, selecting methods appropriate to the content, organizing reflective assessment, and integrating digital technologies to ensure the effective use of interactive methods. Practical recommendations for improving the mechanisms of utilizing interactive methods are also developed.

Keywords: interactive education, interactive method, pedagogical mechanism, collaboration, educational technology, learning activity, independent thinking, competence, innovative pedagogy, reflection.

Аннотация. В статье анализируются педагогические механизмы применения интерактивных методов в образовательном процессе и их роль в развитии познавательной активности, самостоятельного мышления и коммуникативных компетенций обучающихся. Рассматриваются различия между интерактивным и традиционным обучением, механизмы, основанные на сотрудничестве педагогов и обучающихся, а также вопросы использования методов, отвечающих современным образовательным требованиям. Кроме того, исследуется педагогический потенциал таких методов, как «мозговой штурм», «кластер», «кейс-стади» (анализ конкретных ситуаций), дискуссии, ролевые игры, проектное и проблемное обучение.

Обосновывается необходимость четкого определения образовательных целей, учета индивидуальных особенностей обучающихся, подбора методов, соответствующих содержанию обучения, организации рефлексивной оценки и интеграции цифровых технологий для обеспечения эффективности интерактивных методов. Также разработаны практические рекомендации по совершенствованию механизмов применения интерактивных методов.

Ключевые слова: интерактивное обучение, интерактивный метод, педагогический механизм, сотрудничество, образовательная технология, учебная деятельность, самостоятельное мышление, компетенция, инновационная педагогика, рефлексия.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida ta’lim oluvchining faolligi, mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda o‘quvchiga tayyor bilimlarni yetkazishning o‘zi ta’lim samaradorligini ta’minlash uchun yetarli emas. Ta’lim oluvchi bilimni izlab topishi, uni tahlil qilishi, amaliy vaziyatlarda qo‘llashi, o‘z fikrini asoslay olishi va boshqa ishtirokchilar bilan hamkorlik qilishi zarur.

Shu jihatdan interfaol metodlar ta’lim jarayonini faollashtirishning muhim pedagogik vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. “Interfaol” tushunchasi o‘zaro faol hamkorlikni anglatib, bunda o‘qituvchi va o‘quvchi, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zaro muloqoti ta’lim jarayonining asosiy tarkibiy qismiga aylanadi.

Interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchini ta’lim jarayonining passiv tinglovchisidan faol ishtirokchisiga aylantirish imkonini beradi. Biroq metodning o‘zidan foydalanishning o‘zi yetarli emas. Uning samaradorligi pedagogik maqsad, mazmun, o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi va kutilayotgan natijalar bilan qanchalik uyg‘unlashtirilganiga bog‘liq.

Adabiyotlar tahlili. Interfaol ta’limning nazariy asoslari konstruktivistik pedagogika, faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim va hamkorlikda o‘qitish konsepsiyalari bilan chambarchas bog‘liq. J. Dewey ta’lim jarayonida tajriba va faoliyatning muhimligini ta’kidlagan bo‘lsa, L.S. Vygotsky bilim va rivojlanishda ijtimoiy hamkorlikning ahamiyatini asoslab bergan.

J. Piaget ta’lim oluvchining bilish faoliyatini rivojlantirishda mustaqil faoliyat va muammoli vaziyatlarning roliga e’tibor qaratgan. B. Bloom tomonidan ishlab chiqilgan ta’lim maqsadlari taksonomiyasi esa o‘quv faoliyatini oddiy eslab qolishdan tahlil qilish, baholash va yaratishgacha bo‘lgan bosqichlarda tashkil etish imkonini beradi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda interfaol metodlar o‘quvchilarning kommunikativ, ijtimoiy, tanqidiy va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantiruvchi samarali vositalardan biri sifatida qaraladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda pedagogik va metodik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, tizimlashtirish hamda pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

Interfaol metodlarning pedagogik samaradorligini baholashda quyidagi mezonlar asos qilib olindi:

- ta’lim oluvchining faollik darajasi;
- mustaqil fikrlash imkoniyati;
- guruh va jamoada ishlash qobiliyati;
- muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmasi;
- kommunikativ kompetensiya;
- ijodiy yondashuv;
- o‘z-o‘zini baholash va refleksiya;

- o‘quv motivatsiyasi.

Interfaol metodlarning pedagogik mohiyati. Interfaol metodlar — ta’lim oluvchilarni o‘quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishga, ular o‘rtasida hamkorlik va muloqotni tashkil etishga xizmat qiluvchi pedagogik usul va texnologiyalar majmuasidir.

An’anaviy ta’limda asosiy axborot manbai o‘qituvchi bo‘lsa, interfaol ta’limda bilimni egallash jarayoni o‘qituvchi va o‘quvchining o‘zaro hamkorligi asosida tashkil etiladi.

Bunda pedagog:

- tayyor bilim beruvchi emas, balki ta’lim jarayonini tashkil etuvchi;
- nazoratchi emas, balki maslahatchi;
- yagona fikr manbai emas, balki o‘quvchilarni izlanishga yo‘naltiruvchi subyekt sifatida faoliyat yuritadi.

O‘quvchi esa:

- faol ishtirok etadi;
- savol beradi va savollarga javob izlaydi;
- guruhda hamkorlik qiladi;
- muammolarni mustaqil hal qiladi;
- o‘z fikrini asoslaydi;
- faoliyat natijasini baholaydi.

Interfaol metodlarning samaradorligini ta’minlovchi pedagogik mexanizmlarni bir necha guruhga ajratish mumkin.

Ta’lim jarayonida qiziqarli savol, muammoli vaziyat, real hayotiy misol yoki munozarali masaladan foydalanish o‘quvchilarning mavzuga qiziqishini oshiradi.

Masalan, darsni oddiy ta’rifdan boshlash o‘rniga muammoli savol bilan boshlash o‘quvchini fikrlashga undaydi. Natijada ta’lim jarayonida ichki motivatsiya shakllanadi.

Interfaol metodlarning asosiy xususiyatlaridan biri — muloqotga asoslanganligidir. Juftlikda, kichik guruhda yoki butun sinf bilan ishlash o‘quvchilarning fikr almashish va o‘z nuqtayi nazarini himoya qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘quvchilar muayyan muammoni mustaqil yoki guruhda tadqiq etib, yakuniy mahsulot yaratadilar. Loyiha metodi tadqiqotchilik, ijodkorlik, hamkorlik va mas’uliyatni rivojlantiradi.

Interfaol metodlarni tanlash mezonlari. Interfaol metodni tanlashda uning ommabopligi emas, balki muayyan pedagogik maqsadga mosligi asosiy mezon bo‘lishi kerak.

Pedagog quyidagi savollarga javob berishi lozim:

1. Darsning asosiy maqsadi nima?
2. O‘quvchilarda qanday kompetensiya shakllantirilishi kerak?
3. O‘quvchilarning tayyorgarlik darajasi qanday?
4. Mavzu qaysi metod orqali yaxshiroq o‘zlashtiriladi?
5. Metod uchun qancha vaqt kerak?
6. O‘quvchilarning faoliyatini qanday baholash mumkin?

Shunday qilib, “har bir darsda albatta interfaol metod qo‘llash” tamoyili emas, balki “har bir pedagogik maqsadga mos metodni tanlash” tamoyili ustuvor bo‘lishi kerak.

Raqamli texnologiyalar va interfaol metodlar integratsiyasi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar interfaol ta’limning imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Elektron testlar, virtual doskalar, ta’lim platformalari, interaktiv taqdimotlar va hamkorlik vositalari o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli vositalardan foydalanishda asosiy e’tibor texnologiyaning o‘ziga emas, balki uning pedagogik vazifasiga qaratilishi kerak. Texnologiya o‘quvchining mustaqil fikrlashi,

hamkorlik qilishi va bilimni amalda qo‘llashiga xizmat qilgandagina pedagogik jihatdan samarali bo‘ladi.

Interfaol ta’limning afzalliklari. Interfaol metodlardan tizimli foydalanish quyidagi pedagogik natijalarga olib kelishi mumkin:

- o‘quvchilarning darsdagi faolligi oshadi;
- o‘quv motivatsiyasi kuchayadi;
- mustaqil va tanqidiy fikrlash rivojlanadi;
- muloqot va hamkorlik ko‘nikmalari shakllanadi;
- nazariy bilimlarning amaliy qo‘llanilishi kuchayadi;
- o‘quvchining o‘z-o‘zini baholash qobiliyati rivojlanadi;
- ijodiy yondashuv va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmasi shakllanadi.

Interfaol metodlardan foydalanishda uchraydigan muammolar. Interfaol metodlarni qo‘llash jarayonida ayrim muammolar ham kuzatilishi mumkin. Jumladan:

- metodning maqsadsiz yoki formal qo‘llanilishi;
- dars vaqtining noto‘g‘ri taqsimlanishi;
- barcha o‘quvchilarning faol ishtirok etmasligi;
- guruh ishida ayrim o‘quvchilarning passiv qolishi;
- baholash mezonlarining noaniqligi;
- pedagogning interfaol metodlarni qo‘llash bo‘yicha yetarli tajribaga ega emasligi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun o‘qituvchining metodik tayyorgarligini muntazam oshirish, dars ssenariylarini oldindan loyihalashtirish va interfaol metodlarning natijadorligini tahlil qilib borish muhimdir.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlardan foydalanish ta’lim jarayonining subyekt-subyekt munosabatlariga asoslangan modelini shakllantirish imkonini beradi. Bunda pedagog va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot kuchayadi, o‘quvchi o‘z fikrini erkin ifodalash va uni asoslash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Interfaol metodlarning pedagogik samaradorligi uchta muhim omilga bog‘liq:

birinchidan, metodning ta’lim maqsadiga mosligi;

ikkinchidan, o‘quvchilarning individual va guruhiy xususiyatlarini hisobga olish;

uchinchidan, faoliyat natijasini aniq mezonlar asosida baholash.

Shu asosda interfaol ta’limning takomillashtirilgan pedagogik mexanizmini quyidagicha ifodalash mumkin:

diagnostika → motivatsiya → muammoli vaziyat → hamkorlikdagi faoliyat → mustaqil fikrlash → teskari aloqa → baholash → refleksiya → korreksiya.

Mazkur mexanizm ta’lim jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi va o‘quvchining nafaqat bilimini, balki amaliy kompetensiyalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday metodlar o‘quvchini ta’lim jarayonining faol subyektiga aylantirib, uning mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyati, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Interfaol metodlarning samaradorligi ularni shunchaki qo‘llash bilan emas, balki pedagogik maqsadga muvofiq tanlash, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, hamkorlik muhitini yaratish va aniq baholash mezonlarini ishlab chiqish bilan belgilanadi.

Umuman olganda, interfaol metodlardan oqilona va tizimli foydalanish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish va ularni real hayotdagi murakkab vaziyatlarga tayyorlashning samarali pedagogik mexanizmlaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo‘jayeva N.N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent, 2006.
2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari*. Toshkent: Fan, 2006.
3. To‘xtaxodjayeva M.X. *Pedagogika*. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
4. Mavlonova R., To‘rayeva O., Holiqberdiyev K. *Pedagogika*. Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
5. Vygotsky L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978.
6. Piaget J. *The Psychology of Intelligence*. London: Routledge, 1950.
7. Bloom B.S. *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. New York: Longmans, 1956.
8. Johnson D.W., Johnson R.T. *Cooperation and Competition: Theory and Research*. Edina, MN: Interaction Book Company, 1989.
9. Slavin R.E. *Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice*. Boston: Allyn & Bacon, 1995.
10. Prince M. Does Active Learning Work? A Review of the Research // *Journal of Engineering Education*. 2004. Vol. 93, No. 3.